

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 12
Європейської конвенції
з прав людини

Право на шлюб

Оновлено 29 лютого 2024 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: [запит на відтворення або повторну публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік [очікуваних перекладів](#).

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення: 29 лютого 2024 р. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду у Твіттері за посиланням: https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

Зміст	3
Передмова	4
Вступ	6
I. Право на шлюб	7
A. Обмеження права на шлюб	7
1. Процесуальні норми	7
2. Матеріальні норми.....	7
a. Моногамія.....	7
b. Стать	8
c. Шлюбний вік	8
d. Кровна спорідненість.....	8
e. Згода.....	9
f. Цивільна дієздатність	9
g. Підтвердження права на шлюб.....	10
h. Місце укладення шлюбу.....	10
3. Особливі групи	11
a. Транссексуали	11
b. Одностатеві шлюби.....	11
c. Ув'язнені.....	12
d. Іноземні громадяни	13
4. Наслідки шлюбу.....	14
5. Розірвання шлюбу.....	14
II. Право на створення сім'ї	16
A. Продовження роду	16
B. Усиновлення	17
C. Подружні побачення.....	17
Перелік цитованих справ	18

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 12 Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідними прецедентами.

Цитована судова практика була відібрана серед провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.*

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, але й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 року, § 154, серія А № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити в інтересах суспільства питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)*) [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012 рік). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йолларі Туризм і Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н. Д. і Н. Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№ 8675/15 та 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і національні органи влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в [Переліку ключових слів](#), вибраних із тезауруса термінів, що взяті (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

[База даних HUDOC](#) практики Суду дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

інформація про справі) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. [Посібник користувача HUDOC](#).

Вступ

1. Стаття 12 Конвенції гарантує право на шлюб і створення сім'ї. Суд постановив, що здійснення цього права передбачає особисті, соціальні та правові наслідки. Враховуючи відповідний делікатний моральний вибір і важливість, якою слід наділяти захист дітей і створення безпечного сімейного середовища, Суд постановив, що він не повинен поспішати підмінити власне рішення судженням органів влади, які найкраще можуть оцінити потреби суспільства і реагувати на них (*«Б. і Л. проти Сполученого Королівства» (B. and L. v. the United Kingdom)*, 2005, § 36).
2. Право, гарантоване статтею 12, підпадає під дію національних законів, що регулюють здійснення цього права. На відміну від статті 8 Конвенції, яка встановлює «право на повагу до приватного і сімейного життя», і з якою тісно пов'язане право «на шлюб і створення сім'ї», стаття 12 не містить жодних допустимих підстав для втручання з боку Держави, окрім тих, що дозволені пунктом 2 статті 8 («згідно з законом» та «є необхідними у демократичному суспільстві» для таких цілей, як «захист здоров'я чи моралі» або «захист прав і свобод інших осіб»). Відповідно, розглядаючи справу за статтею 12, Суд не застосовує критерії «необхідності» або «нагальної суспільної потреби», які використовуються в контексті статті 8, але повинен визначити, чи, враховуючи межі дозволеного втручання Держави, оскаржуване втручання було свавільним або непропорційним (*«Фрасік проти Польщі» (Frasik v. Poland)*, 2010 р., § 90).
3. Суд постановив, що Держави користуються широкою свободою розсуду в цій сфері, а також, що обмеження, які накладаються національним законом на права, гарантовані статтею 12 Конвенції, повинні мати законну мету і не повинні виходити за розумні межі для досягнення цієї мети (*«О'Донаху та інші проти Сполученого Королівства» (O'Donoghue and Others v. the United Kingdom)*, 2010 р., § 84). Іншими словами, вони не повинні обмежувати або зменшувати право таким чином або такою мірою, щоб порушувалася сама суть права (*«Ф. проти Швейцарії» (F. v. Switzerland)*, 1987 р., § 32; *«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010 р., § 49).
4. Текст статті 12 Конвенції є відносно вузьким, і тлумачення Суду та колишньої Європейської комісії з прав людини («Комісія») не значно розширило її обсяг. Стаття 12 Конвенції не поширюється на сімейне життя поза межами шлюбу, за винятком випадків, коли йдеться про створення сім'ї. Крім того, право на створення сім'ї не виникає у розумінні статті 12 Конвенції за відсутності шлюбу.

I. Право на шлюб

Стаття 12 Конвенції

«Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права».

Ключові слова HUDOC

Чоловіки і жінки (12) – Шлюбний вік (12) – Шлюб (12) – Створення сім'ї (12) – Національний закон (12)

A. Обмеження права на шлюб

5. Як випливає з тексту Конвенції, право на шлюб регулюється національними законами Договірних Держав. Установи Конвенції визнали, що обмеження права на шлюб, встановлені національними законами, можуть включати формальні правила, що стосуються таких питань, як публічність та урочистість укладення шлюбу. Ці обмеження також можуть включати суттєві умови, обумовлені загальноновизнаними міркуваннями суспільного інтересу, зокрема щодо дієздатності, згоди, ступенів споріднення, за яких заборонено укладення шлюбу, або запобігання двошлюбності (*«Ф. Проту Швейцарії» (F. v. Switzerland)*, 1987 р., § 32).

1. Процесуальні норми

6. Що стосується процедурних обмежень, то Держави можуть вимагати укладення офіційного шлюбу, але вони можуть і вільно визнавати релігійний шлюб відповідно до своїх національних законів.

7. Суд повторно зазначив, що шлюб не розглядається просто як форма вираження думки, совісті або релігії, що захищається статтею 9 Конвенції, а регулюється конкретним положенням статті 12 Конвенції, яка посилається на національні закони, що регулюють здійснення права на шлюб (*«Х. проту Федеративної Республіки Німеччина» (X v. Federal Republic of Germany)*, 1974 р., рішення Комісії). Зобов'язання укласти шлюб відповідно до форм, передбачених законом, а не до певного релігійного обряду, не є відмовою від права на шлюб (*там само*).

8. Водночас Держави зберігають за собою свободу визнання релігійного шлюбу. У справі *«Муньос Діас проту Іспанії» (Muñoz Díaz v. Spain)* Суд визнав неприйнятною скаргу заявника, відповідно до статті 14 у поєднанні зі статтею 12 Конвенції, про те, що Держава визнавала деякі релігійні шлюби на підставі угод, але не шлюб заявника-рома, щодо якого не було жодної угоди з Державою.

2. Матеріальні норми

а. Моногамія

9. Формулювання статті 12 передбачає, що «право на шлюб» стосується шлюбу між одним неодруженим чоловіком і однією неодруженою жінкою відповідно до принципу моногамії, якого дотримуються в державах-членах (*«Джонстон та інші проту Ірландії» (Johnston and Others v. Ireland)*, 1986 р., § 52). Отже, Суд не встановив порушення статті 12 Конвенції, коли Держава заборонила укладення шлюбу на своїй території між особами, одна з яких перебуває вже в іншому триваючому шлюбі (*«Х проту Сполученого Королівства» (X v. the United Kingdom)*, 1970 р., рішення Комісії).

б. Стаття

10. Суд зазначив, що, якщо формулювання статті 12 розглядати окремо, його можна тлумачити як таке, що не виключає шлюб між двома особами однієї статі. Проте всі інші основні статті Конвенції надають права і свободи «кожному» або стверджують, що «ніхто» не може піддаватися певним видам забороненого поведіння. Так, вибір формулювання у статті 12 слід розглядати як цілеспрямований. Крім того, необхідно враховувати історичний контекст, в якому була прийнята Конвенція: у 1950-х роках шлюб чітко сприймали в традиційному розумінні як союз між партнерами різної статі (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010 р., § 55)

11. У справі *«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)* Суд вперше розглянув питання про те, чи можуть дві особи однієї статі претендувати на право на шлюб, і встановив, що стаття 12 Конвенції не накладає на Держави-відповідачів зобов'язання надавати одностатевим парам можливість укладення шлюбу. Незважаючи на відсутність передбаченого Конвенцією права на одностатеві шлюби, Суд допустив можливість того, що, відповідно до характеру Конвенції як «живого інструменту», право на шлюб, закріплене в статті 12, не за всіх обставин може обмежуватися шлюбом між двома особами протилежної статі. Однак, за станом справ на той час, питання про те, чи дозволяти одностатеві шлюби було залишено для регулювання національним законом Договірної Держави (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010 р., §§ 61-62).

12. Цей підхід був залишений без змін і в наступних справах (*«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014 р.; *«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015 р.; *«Шапін і Шарпентьє проти Франції» (Chapin and Charpentier v. France)*, 2016 р.).

с. Шлюбний вік

13. Оскільки здійснення права на шлюб, гарантованого статтею 12 Конвенції, регулюється національним законом, зобов'язання дотримуватися встановленого законом шлюбного віку не прирівнюється до відмови у праві на шлюб, навіть якщо релігія особи дозволяє шлюб у більш ранньому віці (*«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, рішення Комісії, 1986 р.).

14. У справі *«З. Х. і Р. Х. проти Швейцарії» (Z.H. and R.H. v. Switzerland)* заявники шукали притулку у Швейцарії як подружня пара, стверджуючи, що вони уклали шлюб під час релігійного обряду в третій країні, коли заявниці і заявнику було 14 і 18 років відповідно. Органи влади Швейцарії встановили, що релігійний шлюб заявників не був дійсним згідно з національним законом і, в будь-якому випадку, був несумісним зі швейцарським правопорядком *l'ordre public* через юний вік заявниці. Суд вважав, що ні стаття 8, ні 12 Конвенції не можуть тлумачитися як такі, що накладають на будь-яку Державу-учасницю Конвенції зобов'язання визнавати шлюб, релігійний чи будь-який інший, укладений 14-річною дитиною. Стаття 12 прямо передбачає регулювання шлюбу національним законом, і, враховуючи відповідний делікатний моральний вибір і важливість, яку слід надавати захисту дітей і створенню безпечного сімейного середовища, Суд підкреслив, що він не повинен поспішати підмінити власним рішенням судження органів влади, які мають кращу позицію для оцінки та реагування на потреби суспільства. (*«З. Х. і Р. Х. проти Швейцарії» (Z.H. and R.H. v. Switzerland)*, 2015 р., § 44).

д. Кровна спорідненість

15. Суд розглянув кілька справ кровних родичів або родичів по шлюбу, яким було відмовлено у праві на шлюб.

16. У справі *«Теодору та Цоцоро проти Греції» (Theodorou and Tsotsorou v. Greece)*, 2019 р., перший заявник раніше був одружений із сестрою другої заявниці. Приблизно через десять

років їхній шлюб був анульований Державою, оскільки національний закон забороняв шлюб між особами прямої лінії споріднення і бічної лінії споріднення до третього ступеня. Суд, по-перше, зазначив, що питання про недійсність шлюбу заявників було порушено лише *a posteriori*; з боку компетентних органів не було жодних заперечень після того, як було оголошено про шлюб заявників. Крім того, згадана перешкода не допомогла запобігти, наприклад, можливій розгубленості або емоційній невпевненості з боку дочки першого заявника від його попереднього шлюбу або плутанині щодо стосунків або ступеня спорідненості. Крім того, між Державами-членами Ради Європи існував консенсус щодо того, що лише дві з 42 розглянутих Держав-членів зберігатимуть неабсолютну перешкоду для укладення шлюбу з колишнім сестрою чи братом одного з подружжя). Так, недійсність шлюбу заявників непропорційно обмежила їхнє право на шлюб настільки, що була порушена власне суть цього права.

17. Аналогічно, у справі *«Б. і Л. проти Сполученого Королівства» (B. and L. v. the United Kingdom)*, 2005 р., Суд встановив, що заборона на шлюб між батьками чоловіка/жінки і зятем/невісткою призвела до порушення статті 12 Конвенції. Той факт, що шлюб може бути укладений, якщо обоє з їхніх колишніх чоловіка/дружини померли — гіпотетична ситуація, яку неможливо передбачити, і яка є загалом малоймовірною, оскільки діти, як правило, переживають своїх батьків, — не усуває порушення суті права заявників на шлюб, так само як і можливість звернення до Парламенту: це була виняткова і відносно дорога процедура, яка здійснювалася на повний розсуд законодавчого органу і не підлягала жодним чітким правилам або прецедентам (*«Б. і Л. проти Сполученого Королівства» (B. and L. v. the United Kingdom)*, 2005 р., § 35).

е. Згода

18. У всіх Державах-членах Ради Європи згода є умовою для укладення шлюбу. Загалом, примусовий шлюб порушує право на шлюб сторони, яка не дає на це згоди. Комісія також постановила, що право на шлюб не включає право на шлюб з померлою особою (*«М. проти Федеративної Республіки Німеччина» (M. v. Federal Republic of Germany)*, рішення Комісії, 1987 р.).

ф. Цивільна дієздатність

19. Право на шлюб може підлягати попередньому дозволу через обмеження цивільної дієздатності особи, що є одним із суттєвих обмежень, важливість якого визнається судовою практикою. У справі *«Делеколь проти Франції» (Delecalle v. France)*, 2018 р., заявник, який перебував під посиленним захисним наглядом (*curatelle renforcée*), звернувся до свого опікуна з проханням надати дозвіл на шлюб зі своєю партнеркою, в чому йому було відмовлено. Суддя з питань опіки підтвердив це рішення на підставі перевірки добробуту та психіатричної оцінки, і зрештою Касаційний суд відхилив скаргу заявника. Суд визнав, що органи влади мали свободу розсуду щодо оскаржуваних правових норм та відмови в наданні дозволу, щоб мати можливість ефективно захищати заявника у світлі обставин і, таким чином, передбачити будь-які наслідки, які могли б зашкодити його інтересам. Заявник скористався відповідними національними засобами правового захисту і мав можливість представити свої аргументи в змагальному процесі щодо оскарження рішення про відмову в наданні йому дозволу. Обмеження були належним чином врегульовані та піддані судовому перегляду, тому не обмежували та не зменшували його право на шлюб довільним або непропорційним чином.

20. У справі *«Лашин проти Росії» (Lashin v. Russia)*, 2013 р., яку Суд розглянув за статтею 8 Конвенції (і не знайшов необхідності в окремому розгляді за статтею 12), особа, яка страждала на шизофренію, була позбавлена цивільної дієздатності, в тому числі права на шлюб не могла її відновити. Суд постановив, що підтвердження недієздатності заявника не було обґрунтованим, оскільки не було проведено нової оцінки його психічного стану, він не був особисто присутній у суді, і було сумнівним, чи дійсно його психічний стан, описаний у відповідному медичному

висновку, вимагав визнання його повної недієздатності. Оскільки опікун заявника заперечував проти перегляду його статусу, заявник не мав ефективного засобу правового захисту для оскарження цього висновку.

21. У контексті імміграційних законів Суд постановив, що з обґрунтованих причин Держави можуть мати право перешкоджати укладанню шлюбів за розрахунком, тобто виключно з метою отримання імміграційних переваг. Однак відповідні закони, які повинні відповідати звичайним стандартам доступності та чіткості, що вимагаються Конвенцією, не можуть іншим чином позбавляти особу або категорію осіб, які мають повну дієздатність, права на шлюб з партнерами за власним вибором (*«Фрасік проти Польщі» (Frasik v. Poland)*, 2010 р., § 89).

г. Підтвердження права на шлюб

22. Матеріальні норми, що вимагають підтвердження можливості укласти шлюб, метою яких є, *inter alia*, запобігання укладанню шлюбів за розрахунком, самі по собі не суперечать статті 12 Конвенції (*«Сандерс проти Франції» (Sanders v. France)*, рішення Комісії, 1996 р.).

23. У справі *«Кліп і Крюгер проти Нідерландів» (Klip and Krüger v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1997 р., не було встановлено порушення статті 12, коли заявники мали лише обмежений період часу, протягом якого вони могли одружитися, з огляду на дату закінчення терміну дії їхньої заяви. Не було встановлено, що Департамент у справах іноземців не зміг або не захотів видати їм нову заяву, коли виявилось, що її дійсність не поширюватиметься на обрану заявниками дату укладення шлюбу.

24. У справі *«О'Донаху та інші проти Сполученого Королівства» (O'Donoghue and Others v. the United Kingdom)*, 2010 р., Суд встановив, що вимога до осіб, які підлягають імміграційному контролю, подавати заяву для отримання дозволу на одруження до того, як їм буде дозволено одружитися, викликає низку серйозних занепокоєнь. Зокрема, рішення про надання чи ненадання дозволу на одруження не ґрунтувалося виключно на справжності запропонованого шлюбу, а певні версії відповідної схеми накладали загальну заборону на здійснення права на шлюб для всіх осіб визначеної категорії. Крім того, плата, встановлена на рівні, який малозабезпечені заявники не могли собі дозволити, також була визнана такою, що порушує суть права на шлюб.

г. Місце укладення шлюбу

25. Право на шлюб, в принципі, не включає право на вибір географічного місця укладення шлюбу. Тому відмова у дозволі на в'їзд до Держави нареченому-іноземцю не суперечить праву особи на шлюб за статтею 12, якщо пара може укласти шлюб у країні проживання нареченого (*«А проти Сполученого Королівства» (A v. the United Kingdom)*, рішення Комісії, 1992 р., *«А проти Нідерландів» (A v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1986 р.; *«Вольтер проти Італії» (Walter v. Italy)* (ухв.), 2006 р.; *«Савойя та Боунегру проти Італії» (Savoia and Bounegru v. Italy)* (ухв.), 2006 р.)

26. Крім того, не було виявлено порушення статті 12, якщо іноземець не надав жодних доказів, які б свідчили про те, що внаслідок того, що він був змушений залишити територію Німеччини, його право на шлюб було обмежено. Іноземець, який стверджує, що відмова у видачі дозволу на проживання завадила йому одружитися, повинен представити свої шлюбні плани у переконливий спосіб. (*«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії, 1976 р.).

3. Особливі групи

а. Транссексуали

27. У низці справ виникало питання, чи порушує статтю 12 Конвенції відмова у дозволі післяопераційному транссексуалу укласти шлюб з особою протилежної його або її біологічної статі. У своїй попередній практиці Суд встановив, що прихильність до традиційної концепції шлюбу, яка лежить в основі статті 12, є достатньою підставою для подальшого застосування Державою-відповідачем біологічних критеріїв при визначенні статі особи для цілей укладення шлюбу. Отже, це питання було визнано таким, що належить до повноважень Договірних Держав регулювати національним законодавством здійснення права на шлюб (*«Шеффілд та Хоршем проти Сполученого Королівства» (Sheffield and Horsham v. the United Kingdom)*, 1998 р.; *«Коссі проти Сполученого Королівства» (Cossey v. the United Kingdom)*, 1990 р.; *«Різ проти Сполученого Королівства» (Rees v. the United Kingdom)*, 1986 р.).

28. Суд змінив цю позицію у справі *«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom)*, 2002 р., де заявниця жила як жінка і була юридично позбавлена можливості вийти заміж за чоловіка через те, що їй було відмовлено в юридичному визнанні зміни статі. Зазначивши, що в першому реченні статті 12 прямо йдеться про чоловіка і жінку, Суд постановив, що на момент розгляду справи вже не можна було вважати, що ці терміни обов'язково стосуються визначення статі за суто біологічними критеріями, оскільки з часу прийняття Конвенції відбулися значні соціальні зміни в інституті шлюбу, а також радикальні зміни, спричинені розвитком медицини і науки в галузі транссексуальності.

29. Стосовно існуючих шлюбів, укладених особами, які змінили стать, Суд постановив, що від Держав не можна вимагати надання дозволу на відносно невелику кількість таких шлюбів, де обидва партнери бажають й надалі перебувати в цьому шлюбі, і що питання про те, як регулювати наслідки зміни статі в контексті шлюбу, таким чином, належить до компетенції Договірної держави (*«Перрі проти Сполученого Королівства» (Parry v. the United Kingdom)* (ухв.), 2006 р.; *«Р. і Ф. проти Сполученого Королівства» (R. and F. v. the United Kingdom)* (ухв.), 2006 р.). Аналогічно, справа *«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014 р. стосувалася розгляду за статтею 8 скарг заявниці-трансгендерки, яка бажала зберегти свій власний шлюб. За відсутності європейського консенсусу з цього питання і, беручи до уваги, що справа, безсумнівно, порушувала делікатні моральні або етичні питання, Суд вважав, що свобода розсуду, яка повинна бути надана Державі-відповідачу, все ще повинна бути широкою і, в принципі, поширюватися як на рішення Держави про те, чи приймати законодавство про юридичне визнання нової статі післяопераційних транссексуалів, так і на правила, які Держава встановлює для досягнення балансу між конкуруючими суспільними та приватними інтересами. (*там само*, §§ 70-75). На відміну від ситуації в деяких інших країнах, у Фінляндії попередній шлюб не може бути анульований або розірваний в односторонньому порядку національними органами влади. Відповідно, ніщо не перешкоджало заявниці й надалі перебувати у шлюбі. На думку Суду, не було непропорційним вимагати, як передумову юридичного визнання набутої статі, щоб шлюб заявниці було змінено на зареєстроване партнерство, оскільки це був реальний варіант, який надавав одностатевим парам правовий захист, майже ідентичний правовому захисту шлюбу. (*там само*, §§ 76 і 87).

б. Одностатеві шлюби

30. Як уже зазначалося, у справі *«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010 р., Суд вперше розглянув питання про те, чи можуть дві особи однієї статі претендувати на право на шлюб. Визнаючи, що з часу прийняття Конвенції інститут шлюбу зазнав значних соціальних змін, Суд зазначив, що досі не існує європейського консенсусу щодо одностатевих шлюбів (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010 р.). Хоча Суд більше не

вважав, що право на шлюб, закріплене в статті 12, за будь-яких обставин має обмежуватися шлюбом між двома особами протилежної статі, на момент розгляду цієї справи питання про те, дозволяти чи ні одностатеві шлюби, залишалося на розсуд національного законодавства Договірної Держави. Суд встановив, що стаття 12 Конвенції не накладає на Державу-відповідача зобов'язання надати одностатевій парі, такій як заявники, можливість укладення шлюбу (*«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010 р., §§ 61-63).

31. Водночас стосовно різних національних законодавств Суд вже постановив, що цивільні союзи надають можливість отримати правовий статус рівний або подібний до шлюбу в багатьох аспектах (див. *«Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria)*, 2010 р., § 109; *«Гемелейнен проти Фінляндії» (Hämäläinen v. Finland)* [ВП], 2014 р., § 83; і *«Шапін і Шарпентьє проти Франції» (Chapin and Charpentier v. France)*, 2016 р., §§ 49 і 51). У справі *«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015 р., стверджуючи повторно, що стаття 12 Конвенції не накладає на Державу-відповідача зобов'язання надавати одностатевим парам можливість укладення шлюбу, Суд встановив порушення статті 8 Конвенції в тому, що держава Італія перевищила межі свободи розсуду, коли не забезпечила заявникам доступ до конкретної правової бази, що передбачає визнання та захист їхніх одностатевих союзів. У справі *«Шапін і Шарпентьє проти Франції» (Chapin and Charpentier v. France)*, 2016 р., Суд повторно зазначив, що ні стаття 12, ні стаття 14 у поєднанні зі статтею 8, яка є більш загальною за метою та обсягом застосування, не можуть тлумачитися як такі, що накладають на Договірні Держави зобов'язання відкрити можливість укладення шлюбу для одностатевих пар. Не знайшовши порушення останньої, Суд зазначив, що заявники могли укласти цивільний союз у Франції (PACS).

32. У справі *«Орланді та інші проти Італії» (Orlandi and Others v. Italy)*, 2017 р., заявники уклали одностатевий шлюб за кордоном і подали запит на його реєстрацію в Італії. Суд виявив відсутність консенсусу в Європі щодо реєстрації одностатевих шлюбів, укладених за кордоном, і зазначив, що відмова в реєстрації шлюбу заявників не позбавила їх будь-яких прав, раніше визнаних в Італії, і що вони все ще можуть користуватися будь-якими правами та обов'язками, набутими в результаті шлюбу в Державі, де вони його уклали. Водночас Суд постановив, що рішення про відмову в реєстрації їхнього шлюбу в будь-якій формі в Італії залишили заявників у правовому вакуумі, і що Держава таким чином не змогла встановити справедливий баланс відповідно до статті 8 між будь-якими конкуруючими інтересами, оскільки не забезпечила конкретної правової бази для визнання і захисту їхніх одностатевих союзів. Суд не визнав за необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 14 у поєднанні зі статтею 12 Конвенції.

с. Ув'язнені¹

33. Тримання особи під вартою як таке не перешкоджає здійсненню права на шлюб (*«Хамер проти Сполученого Королівства» (Hamer v. the United Kingdom)*, рішення Комісії, 1977 р.). Хоча ув'язнення позбавляє особу її свободи, а також — неминуче або неявно — деяких цивільних прав і привілеїв, особиста свобода не є необхідною передумовою для здійснення права на шлюб. Однак стаття 12 не вимагає від Держав запроваджувати окремі закони або спеціальні правила щодо шлюбу ув'язнених (*«Фрасік проти Польщі» (Frasik v. Poland)*, 2010 р., § 99; *«Яремівіч проти Польщі» (Jaremwicz v. Poland)*, 2010 р., § 63).

34. Можна було припустити, що у справах, пов'язаних із серйозними видами правопорушень, обмеження права на шлюб може бути виправданим з міркувань суспільного інтересу, незалежно від виду або тривалості покарання, призначеного порушнику. Однак загальне обмеження для всіх довільно ув'язнених не може бути через це виправданим (*«Дрейпер проти Сполученого Королівства» (Draper v. the United Kingdom)*, доповідь Комісії, 1980 р., § 62).

¹ Див. Посібник з практики Європейського суду з прав людини — Права ув'язнених.

35. У справі *«Хамер проти Сполученого Королівства» (Hamer v. the United Kingdom)*, рішення Комісії, 1977 р., заявник не міг одружитися через сукупність факторів: він перебував у в'язниці, і національний закон не дозволяв йому одружитися там, а міністр внутрішніх справ не надавав заявнику тимчасового звільнення для того, щоб одружитися в іншому місці. Подальша затримка становила відмову заявнику у можливості одружитися під час відбування покарання та порушення суті його права на шлюб.

36. У справі *«Фрасік проти Польщі» (Frasik v. Poland)*, 2010 р., заявник скаржився на нібито свавільну відмову суду надати йому дозвіл на укладення шлюбу у в'язниці, що була прийнята з метою перешкодити ймовірно постраждалій особі одружитися з заявником, щоб остання могла скористатися своїм подружнім привілеєм не свідчити проти нього. Суд не бачив підстав для того, щоб національний суд оцінював — як він це зробив — чи була якість стосунків сторін такою, що виправдовує їхнє рішення одружитися, або щоб національний суд аналізував і вирішував, який час і місце підходять для їхньої шлюбної церемонії. Влада не мала права втручатися в рішення затриманого про встановлення шлюбних відносин із особою за його вибором, особливо на тій підставі, що ці стосунки були для влади неприйнятними або могли образити громадську думку (*«Фрасік проти Польщі» (Frasik v. Poland)*, 2010 р., §§ 94-95). Суд встановив порушення статті 12 на підставі недостатньої виваженості з боку національного суду при здійсненні своїх дискреційних повноважень і його нездатності встановити справедливий баланс між різними суспільними та індивідуальними інтересами, що перебувають під загрозою, у сумісний з Конвенцією спосіб, а не на підставі відсутності детальних правил щодо укладення шлюбу під час ув'язнення.

37. Аналогічно, у справі *«Яремовіч проти Польщі» (Jaremwicz v. Poland)*, 2010 р., скарга заявника стосувалася нібито свавільної відмови у наданні йому дозволу на шлюб у в'язниці. Суд зазначив, що відмова була обґрунтована посиланням на підстави, які не мали ніякого відношення до безпеки в'язниці або запобігання заворушенням, а оцінка була обмежена характером і якістю відносин заявника з його нареченою. Отже, така відмова була свавільною і призвела до таких самих наслідків, як і юридична заборона у здійсненні його права, гарантованого статтею 12 (*«Яремовіч проти Польщі» (Jaremwicz v. Poland)*, 2010 р., §§ 54, 56 і 60).

d. Іноземні громадяни

38. Суд підтвердив, що Договірні Держави можуть належним чином встановлювати розумні умови щодо права іноземних громадян на шлюб для того, щоб з'ясувати, чи не є запропонований шлюб шлюбом за розрахунком, і, якщо необхідно, запобігти укладенню такого. Отже, Договірні Держави не обов'язково будуть діяти всупереч статті 12, якщо вони піддаватимуть шлюби за участю іноземних громадян ретельній перевірці з метою встановлення того, чи є вони шлюбами за розрахунком (*«О'Донахю та інші проти Сполученого Королівства» (O'Donoghue and Others v. the United Kingdom)*, 2010 р., § 87).

39. Саме лише зобов'язання заявників подати заяву відповідно до національного закону не було визнано таким, що суперечить статті 12 Конвенції (*«Кліп і Крюгер проти Нідерландів» (Klip and Kurger v. the Netherlands)*, рішення Комісії, 1977 р.). У справі *«О'Донахю та інші проти Сполученого Королівства» (O'Donoghue and Others v. the United Kingdom)*, 2010 р., Суд встановив, що стягнення плати на рівні, який малозабезпечений заявник не може собі дозволити, може завдати шкоди суті права на шлюб, і що плата в розмірі 295 фунтів стерлінгів була достатньо високою для цього.

40. Крім того, не суперечить статті 12 розглядати шлюб іноземця відповідно до його національного закону, навіть якщо цей закон не дозволяв йому одружитися через те, що попередній шлюб не вважався розірваним, оскільки держава походження не визнавала повного розлучення (*«Х. проти Швейцарії» (X. v. Switzerland)*, рішення Комісії, 1981 р.).

4. Наслідки шлюбу

41. Стаття 12 не застосовується до шлюбу та відносин між подружжям за межами права на шлюб. Деякі аспекти шлюбу, в тому числі право на вибір прізвища, можуть розглядатися і розглядалися за статтею 8 окремо або в поєднанні зі статтею 14 Конвенції («*Бургхарц проти Швейцарії*» (*Burghartz v. Switzerland*); «*Унал Текелі проти Туреччини*» (*Ünal Tekeli v. Turkey*)).

42. Так, стаття 12 не покладає на Державу позитивного обов'язку забезпечувати матеріальні умови для ефективного здійснення права на шлюб або гарантії того, що подружні пари будуть у кращому становищі, ніж співмешканці в аналогічних ситуаціях. У справі «*Маркс проти Бельгії*» (*Marckx v. Belgium*), 1979 р., Суд дійшов висновку, що питання про те, чи користуються батьки «позашлюбної» дитини тими ж правами, що й подружня пара, і чи вимагає стаття 12, щоб усі правові наслідки шлюбу однаково застосовувалися до ситуацій, які в певних аспектах можна порівняти зі шлюбом, не підпадає під дію статті 12 Конвенції.

43. У справі «*Ф. П. Дж. М. Кляйне Стаарман проти Нідерландів*» (*F.P.J.M. Kleine Staarman v. Netherlands*), рішення Комісії, 1985 р., заявниця скаржилася на те, що положення, яке призводило до втрати жінкою після одруження допомоги у зв'язку з інвалідністю, суперечило статті 12 Конвенції, оскільки фактично означало покарання за її шлюб. Однак Суд дійшов висновку, що здатність заявниці реалізувати своє право на шлюб жодним чином не була порушена скасуванням її допомоги у зв'язку з інвалідністю.

44. Так само стаття 12 не зобов'язує Держави сприяти спільному проживанню подружжя: цей аспект сімейного життя підпадає під дію статті 8 Конвенції («*Грібенко проти Латвії*» (*Gribenko v. Latvia*) (ухв.), 2003 р.; «*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 1985 р., §§ 62, 68). Звідси випливає, що стаття 12 не вимагає від Держави дозволяти іноземцю, який перебуває у шлюбі з одним з її громадян, залишатися на її території, щоб заснувати подружній дім, чи жити в ньому і створити там сім'ю. Суд визнав обґрунтованим встановлення Державами певних формальностей для негромадян з метою забезпечення ефективності своєї імміграційної політики («*Савойя та Боунегру проти Італії*» (*Savoia and Bounegru v. Italy*) (ухв.), 2006 р.).

5. Розірвання шлюбу

45. Суд неодноразово підтверджував, що звичайне значення слів «право на шлюб» охоплює лише створення шлюбних відносин, але не їх розірвання («*Джонстон та інші проти Ірландії*» (*Johnston and Others v. Ireland*), 1986 р.). Таке тлумачення відповідає предмету й меті статті 12, про що свідчать підготовчі матеріали (*travaux préparatoires*), в яких не виявлено наміру включити до статті 12 будь-яку гарантію права на розірвання шлюбних зв'язків шляхом розлучення.

46. Крім того, право на розлучення також не було включено до Протоколу № 7 до Конвенції, який був представлений для підписання у 1984 році. Не було використано можливості розглянути це питання в статті 5 Протоколу, яка гарантує певні додаткові права подружжю, зокрема, у разі розірвання шлюбу. Дійсно, у пункті 39 Пояснювальної доповіді до згаданого Протоколу зазначено, що слова «у разі його розірвання», які містяться у статті 5, «не покладають жодного зобов'язання на Державу передбачити розірвання шлюбу або надати будь-які особливі форми розірвання».

47. *Тим більше, а fortiori*, статтю 12 також не можна тлумачити як гарантію сприятливого результату процесу розлучення, розпочатого відповідно до положення закону, що дозволяє – розірвання шлюбу («*Іванов та Петрова проти Болгарії*» (*Ivanov and Petrova v. Bulgaria*), 2011 р.; «*Піотровський проти Польщі*» (*Piotrowski v. Poland*) (ухв.), 2016 р.). У справі «*Піотровський проти Польщі*» (*Piotrowski v. Poland*) (ухв.), 2016 р., національні суди детально дослідили факти в контексті національного законодавства, було зібрано вичерпні докази, і заявник мав можливість представити свою позицію і поставити запитання свідкам. Обґрунтування рішення

національного суду містило детальне пояснення того, які інтереси були взяті до уваги, як були оцінені докази і на яких підставах було прийнято рішення відмовити в задоволенні заяви заявника про розірвання шлюбу. Таким чином, Суд вирішив, що не було жодних ознак порушення права заявника на шлюб, і що за обставин справи позитивні зобов'язання, які випливають зі статті 8 Конвенції, не покладають на польські органи влади обов'язок прийняти заяву заявника про розірвання шлюбу.

48. Аналогічно, у справі *«Бабяж проти Польщі» (Babiarz v. Poland)*, 2017 р., Суд не встановив порушення статті 12 у зв'язку з відмовою у задоволенні клопотання заявника про розірвання шлюбу. Національні суди детально дослідили факти, зібрали вичерпні докази, рішення суду першої інстанції було переглянуто апеляційним судом, а обґрунтування цього рішення містило детальне роз'яснення інтересів, які були враховані, оцінку доказів та підстави для прийняття рішення про відмову в задоволенні заяви заявника про розірвання шлюбу. Суд знав про те, що заявник має доньку від своєї нової партнерки, що він, очевидно, перебуває у стабільних стосунках, і що національні суди визнали повний і безповоротний розпад його шлюбу. Це, однак, не применшувала обмежену сферу застосування статті 12, про яку йшлося вище в цьому рішенні. Припускати інше означало б, що прохання про розірвання шлюбу мало б задовольнятися незалежно від процесуальних і матеріальних норм національного закону про розірвання шлюбу, якщо особа просто вирішила покинути свого чоловіка або дружину і народити дитину з новим партнером.

49. Однак, якщо національне законодавство дозволяє розірвання шлюбу, що не є вимогою Конвенції, стаття 12 гарантує особам, чий шлюб розірвано, право на повторний шлюб без необґрунтованих обмежень (*«Ф. проти Швейцарії» (F. v. Switzerland)*, 1987 р.).

50. У справі *«Ф. проти Швейцарії» (F. v. Switzerland)*, 1987 р., Суд встановив, що період заборони, який накладається на винну сторону у разі розірвання шлюбу на підставі подружньої зради і може становити від одного до трьох років, впливає на саму суть права на шлюб і є непропорційним законній меті, що переслідується. У справі *«Нуркан Байрактар проти Туреччини» (Nurcan Bayraktar v. Türkiye)**, 2023 р., Суд постановив, що відмова звільнити жінку від 300-денного періоду очікування, встановленого для розлучених жінок, які бажають знову вступити в шлюб, без проходження нею медичного обстеження, щоб довести, що вона не вагітна, становила дискримінацію за ознакою статі, що порушує статтю 14 у поєднанні зі статтею 12. Навіть припускаючи, що встановлення батьківства є законною метою, для досягнення якої розлученим жінкам було встановлено відповідний період очікування, Суд визнав його безглуздим і неефективним, водночас зазначивши про сексистські стереотипи, на які посилається національний суд, а саме, що жінки мають обов'язок перед суспільством у зв'язку з їхньою потенційною роллю матері та здатністю народжувати дітей.

51. З іншого боку, у рішенні Комісії у справі *«К. М. проти Сполученого Королівства» (K.M. v. the United Kingdom)*, 1997 р., обмеження, що вимагає дотримання вимоги національного закону про дійсне розірвання попереднього шлюбу, не становило необґрунтованого обмеження права на повторний шлюб.

52. У справі *«Чернецький проти України» (Chernetskiy v. Ukraine)*, 2016 р., ув'язненому відмовляли в укладенні шлюбу зі своєю новою партнеркою з лютого 2005 року по жовтень 2008 року, оскільки влада не могла завершити реєстрацію розірвання його попереднього шлюбу і видати йому свідоцтво про розірвання шлюбу у в'язниці. Враховуючи затримку та відсутність ефективного засобу правового захисту щодо цього, Суд визнав, що обмеження було необґрунтованим і порушило саму суть права заявника на шлюб та створення сім'ї з його новою партнеркою.

53. Непроведення процесу розірвання шлюбу протягом розумного строку також може, за певних обставин, порушувати питання за статтею 12 Конвенції (*«Аресті Хараламбус проти Кіпру» (Aresti Charalambous v. Cyprus)*, 2007 р.). У справі *«В. К. проти Хорватії» (V.K. v. Croatia)*,

2012 р., національні суди або відхиляли без пояснення причин, або ігнорували запит заявника про ухвалення часткового рішення протягом більш ніж п'яти років, протягом яких тривав розгляд справи про розірвання шлюбу в суді першої інстанції. Крім того, принаймні двічі, скаржачись на тривалість провадження, заявник повідомляв національні суди про те, що він планує повторно одружитися і що тривалий процес розірвання шлюбу перешкоджає йому це зробити. Неспроможність національних органів провести процес розірвання шлюбу ефективно та, за конкретних обставин справ, залишення заявника у стані тривалої невизначеності становило необґрунтоване обмеження його права на шлюб всупереч статті 12 Конвенції.

II. Право на створення сім'ї

54. Право на створення сім'ї, гарантоване статтею 12 Конвенції, існує лише у шлюбі. Існування пари є основоположним у цьому сенсі (*«Х. проти Бельгії та Нідерландів» (X. v. Belgium and Netherland)*, рішення Комісії, 1975 р.), тому стаття 12 не гарантує право мати дітей, народжених поза шлюбом.

55. Однак здатність створити сім'ю не є умовою для укладення шлюбу. Іншими словами, нездатність пари зачати або виховати дитину не може розглядатися як позбавлення їх права на реалізацію права на шлюб (*«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (Christine Goodwin v. the United Kingdom)* [GC], 2002 р., § 98).

A. Продовження роду

56. Суд підтвердив, що право на створення сім'ї саме по собі не створює права на продовження роду або народження онуків (*«Сижакова та інші проти Колишньої Югославської Республіки Македонія» (Šijakova and Others v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia)* (ухв.), 2003 р.). Хоча право на створення сім'ї є абсолютним, Комісія постановила, що його не можна тлумачити так, що особа повинна завжди мати фактичну можливість продовжувати рід (*«Х. проти Сполученого Королівства» (X. v. the United Kingdom)*, рішення Комісії, 1968 р.).

57. У справі *«Босо проти Італії» (Boso v. Italy)* (ухв.), 2002 р., заявник стверджував, що його право на повагу до сімейного життя було порушено, оскільки його дружина перервала вагітність, незважаючи на його заперечення. Суд повторно зазначив, що втручання в сімейне життя, яке є виправданим відповідно до пункту 2 статті 8, не може водночас становити порушення статті 12 (див. також, в контексті подружніх побачень, *«Х. і У. проти Швейцарії» (X. and Y. v. Switzerland)*, рішення Комісії, 1879 р.). Оскільки переривання вагітності було здійснено відповідно до італійського законодавства, а отже, мало на меті захист здоров'я матері, скарга заявника як за статтею 8, так і за статтею 12 була визнана явно необґрунтованою.

58. У справі *«Діксон проти Сполученого Королівства» (Dickson v. the United Kingdom)* [ВП], 2007 р., ув'язненому та його дружині було відмовлено у використанні засобів штучного запліднення. Суд проаналізував загальну політику, згідно з якою держсекретар міг надавати доступ до таких засобів лише за «виняткових обставин», і дійшов висновку, що політика, яка склалася, фактично виключає будь-яке реальне зважування конкуруючих особистих і суспільних інтересів і перешкоджає необхідній оцінці пропорційності обмеження в тому чи іншому випадку. Іншими словами, політика встановила настільки високий поріг, який не дозволяв збалансувати конкуруючі інтереси або оцінити пропорційність відповідного обмеження. Відсутність такої оцінки мала розглядатися як така, що виходить за межі будь-якої прийнятної свободи розсуду, і Суд, таким чином, визнав порушення статті 8 без окремого розгляду статті 12 Конвенції.

В. Усиновлення

59. Стаття 12 сама по собі не гарантує право на усиновлення або іншу інтеграцію в сім'ю дитини, яка не є рідною дитиною відповідної пари («*X. і Y. проти Сполученого Королівства*» (*X. and Y. v. the United Kingdom*), рішення Комісії, 1977 р.). Однак за певних обставин усиновлення дитини подружжям може вважатися створенням сім'ї. Крім того, сім'я може бути «створена» шляхом усиновлення дитини відповідно до положень національного закону, що регулює усиновлення («*X. проти Нідерландів*» (*X. v. the Netherlands*), рішення Комісії, 1981 р.).

60. Суд постановив, що право на створення сім'ї передбачає існування пари і, як таке, не включає усиновлення неодруженою особою («*X. проти Бельгії та Нідерландів*» (*X. v. Belgium and Netherland*), рішення Комісії, 1975 р.; «*Ді Ладзаро проти Італії*» (*Di Lazzaro v. Italy*), рішення Комісії, 1997 р.). У справі «*Емоне та інші проти Швейцарії*» (*Emonet and Others v. Switzerland*), 2007 р., Суд повторно зазначив, що заявники, як неодружена пара, за жодних обставин не можуть отримати право на усиновлення згідно зі статтею 12, якщо це не передбачено законом.

61. З іншого боку, у справі «*Е. Б. проти Франції*» (*E.B. v. France*) [ВП], 2008 р., Суд розглянув за статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 відмову у наданні дозволу на усиновлення одинокій гомосексуальній особі. Суд зазначив, що, коли національний закон дозволяв одиноким особам усиновлювати дитину, відкриваючи тим самим можливість усиновлення одинокою гомосексуальною особою, національні органи влади, відхиляючи заяву заявниці про надання дозволу на усиновлення, робили розрізнення на підставі міркувань щодо її сексуальної орієнтації, що вважається неприйнятним відповідно до Конвенції.

С. Подружні побачення

62. Для осіб, позбавлених волі, існують окремі перешкоди для створення сім'ї. Суд зауважив, що більше половини Договірних Держав дозволили подружні побачення для осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, за умови дотримання різноманітних обмежень. Однак, висловлюючи своє схвалення розвитку подружніх побачень у деяких європейських країнах, Суд досі не тлумачив Конвенцію як таку, що вимагає від Договірних Держав передбачити можливість таких побачень. Відповідно, це та сфера, в якій Договірні Держави користуються широкою свободою розсуду при визначенні кроків, яких необхідно вжити для забезпечення дотримання Конвенції з належним урахуванням потреб і ресурсів суспільства та окремих осіб («*Діксон проти Сполученого Королівства*» (*Dickson v. the United Kingdom*) [ВП], 2007 р., §81).²

² Див. Посібник з практики Європейського суду з прав людини — Права ув'язнених.

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлене Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на перегляд Великої Палати не було заявлено; або (с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішення і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд постановляє свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, що доступні для наведених справ, доступні через вкладку «Мовні версії» у базі даних HUDOC, яку можна знайти після натискання на гіперпосилання на справу.

—А—

- «*А проти Нідерландів*» (*A v. the Netherlands*), № 11618/85, рішення Комісії від 6 травня 1986 р., неопубліковане
- «*А проти Сполученого Королівства*» (*A v. the United Kingdom*), № 19186/91, рішення Комісії від 19 лютого 1992 р., неопубліковане
- «*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 28 травня 1985 р., серія А № 94
- «*Аресті Хараламбус проти Кіпру*» (*Aresti Charalambous v. Cyprus*), № 43151/04, 19 липня 2007 р.

—Б—

- «*Б. і Л. проти Сполученого Королівства*» (*B. and L. v. the United Kingdom*), № 36536/02, 13 вересня 2005 р.
- «*Бабяж проти Польщі*» (*Babiarz v. Poland*), № 1955/10, 10 січня 2017 р.
- «*Босо проти Італії*» (*Boso v. Italy*) (ухв.), № 50490/99, ЄСПЛ 2002-VII
- «*Бурґхарц проти Швейцарії*» (*Burghartz v. Switzerland*), 22 лютого 1994 р., серія А № 280-В

—В—

«В. К. проти Хорватії» (*V.K. v. Croatia*), № 38380/08, 27 листопада 2012 р.
«Вольтер проти Італії» (*Walter v. Italy*) (ухв.), № 18059/06, 11 липня 2006 р.

—Г—

«Гемелейнен проти Фінляндії» (*Hämäläinen v. Finland*) [ВП], № 37359/09, ЄСПЛ 2014
«Грібенко проти Латвії» (*Gribenko v. Latvia*) (ухв.), № 76878/01, 15 травня 2003 р.

—Д—

«Делеколь проти Франції» (*Delecalle v. France*), № 37646/13, 25 жовтня 2018 р.
«Джонстон та інші проти Ірландії» (*Johnston and Others v. Ireland*), 18 грудня 1986 р., серія А
№ 112
«Ді Ладзаро проти Італії» (*Di Lazzaro v. Italy*), № 31924/96, рішення Комісії від 10 червня
1997 р., Рішення та доповіді (РД) № 90-В, с. 134
«Діксон проти Сполученого Королівства» (*Dickson v. the United Kingdom*) [ВП], № 44362/04,
ЄСПЛ 2007-В
«Дрейпер проти Сполученого Королівства» (*Draper v. the United Kingdom*), № 8186/78,
рішення Комісії від 10 липня 1980 р., Рішення та доповіді (РД) № 24

—Е—

«Емоне та інші проти Швейцарії» (*Emonet and Others v. Switzerland*), № 39051/03, 13 грудня
2007 р.

—Є—

«Є. Б. проти Франції» (*E.B. v. France*) [ВП], № 43546/02, 22 січня 2008 р.

—З—

«З. Х. і Р. Х. проти Швейцарії» (*Z.H. and R.H. v. Switzerland*), № 60119/12, 8 грудня 2015 р.

—І—

«Іванов та Петрова проти Болгарії» (*Ivanov and Petrova v. Bulgaria*), № 15001/04, 14 червня
2011 р.

—К—

«К. М. проти Сполученого Королівства» (*K.M. v. the United Kingdom*), № 30309/96, рішення
Комісії від 1997 р., відсутнє у збірках судових рішень
«Кліп і Крюгер проти Нідерландів» (*Klip and Krüger v. the Netherlands*), № 33257/96, рішення
Комісії від 3 грудня 1987 р., Рішення та доповіді (РД) № 91-А, с. 66

«Коссі проти Сполученого Королівства» (*Cossey v. the United Kingdom*), 27 вересня 1990 р., серія А № 184

«Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], № 28957/95, ЄСПЛ 2002-VI

—Л—

«Лашин проти Росії» (*Lashin v. Russia*), № 33117/02, 22 січня 2013 р.

—М—

«М. проти Федеративної Республіки Німеччина» (*M. v. Federal Republic of Germany*),

№ 12411/86, рішення Комісії від 4 березня 1987 р., Рішення та доповіді (РД) 51, с. 245

«Маркс проти Бельгії» (*Marckx v. Belgium*), 13 червня 1979 р., серія А № 31

«Муньос Діас проти Іспанії» (*Miñoz Díaz v. Spain*), № 49151/07, ЄСПЛ 2009

—Н—

«Нуркан Байрактар проти Туреччини» (*Nurcan Bayraktar v. Türkiye*), № 27094/20, 27 червня 2023 р.

—О—

«О’Донахю та інші проти Сполученого Королівства» (*O’Donoghue and Others v. the United Kingdom*), № 34848/07, ЄСПЛ 2010 (витяги)

«Оліарі та інші проти Італії» (*Oliari and Others v. Italy*), №№ 18766/11 і 36030/11, 21 липня 2015 р.

«Орланді та інші проти Італії» (*Orlandi and Others v. Italy*), №№ 26431/12 і 3 інші, 14 грудня 2017 р.

—П—

«Перрі проти Сполученого Королівства» (*Parry v. the United Kingdom*) (ухв.), № 42971/05, 28 листопада 2006 р.

«Піотровський проти Польщі» (*Piotrowski v. Poland*) (ухв.), № 8923/12, 22 листопада 2016 р.

—Р—

«Р. і Ф. проти Сполученого Королівства» (*R. and F. v. the United Kingdom*) (ухв.), № 35748/05, 28 листопада 2006 р.

«Різ проти Сполученого Королівства» (*Rees v. the United Kingdom*), 17 жовтня 1986 р., серія А № 106

—С—

- «Савойя та Боунегру проти Італії» (*Savoia and Bounegru v. Italy*) (ухв.), № 8407/05, 11 липня 2006 р.
- «Сандерс проти Франції» (*Sanders v. France*), № 31401/96, рішення Комісії від 1996 р., Рішення та доповіді (РД) № 87-В, с. 160
- «Сижаква та інші проти Колишньої Югославської Республіки Македонія» (*Šijakova and Others v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia*) (ухв.), № 67914/01, 6 березня 2003 р.

—Т—

- «Теодору та Цоцоро проти Греції» (*Theodorou and Tsotsorou v. Greece*), № 57854/15, 5 вересня 2019 р.

—У—

- «Унал Текелі проти Туреччини» (*Ünal Tekeli v. Turkey*), № 29865/96, ЄСПЛ 2004-Х (витяги)

—Ф—

- «Ф. проти Швейцарії» (*F. v. Switzerland*), 18 грудня 1987 р., серія А № 128
- «Ф. П. Дж. М. Кляйне Стаарман проти Нідерландів» (*F.P.J.M. Kleine Staarman v. Netherlands*), № 10503/83, рішення Комісії від 16 травня 1985 р., Рішення та доповіді (РД) 42, с. 162
- «Фрасік проти Польщі» (*Frasik v. Poland*), № 22933/02, ЄСПЛ 2010 (витяги)

—Х—

- «Хамер проти Сполученого Королівства» (*Hamer v. the United Kingdom*), № 7114/75, рішення Комісії від 13 жовтня 1977 р., Рішення та доповіді (РД) 10, с. 174
- «Хан проти Сполученого Королівства» (*Khan v. the United Kingdom*), № 11579/85, рішення Комісії від 7 липня 1986 р., Рішення та доповіді (РД) 48, с. 253
- «Х. і У. проти Швейцарії» (*X. and Y. v. Switzerland*), № 8166/78, рішення Комісії від 3 жовтня 1978 р., Рішення та доповіді (РД) 13, с. 241
- «Х проти Сполученого Королівства» (*X v. the United Kingdom*), № 3898/68, рішення Комісії від 22 липня 1970 р., Збірник рішень 35, сс. 102-108
- «Х проти Федеративної Республіки Німеччина» (*X v. Federal Republic of Germany*), № 2300/64, рішення Комісії від 10 лютого 1967 р., Збірник рішень 22, сс. 73-84
- «Х. і У. проти Сполученого Королівства» (*X. and Y. v. the United Kingdom*), № 7229/75, рішення Комісії від 15 грудня 1977, РД 12, с. 32
- «Х. проти Бельгії та Нідерландів» (*X. v. Belgium and Netherland*), № 6482/74, рішення Комісії від 10 липня 1975 р., Рішення та доповіді (РД) 7, с. 76
- «Х. проти Нідерландів» (*X. v. the Netherlands*), № 8896/80, рішення Комісії від 10 березня 1981 р., Рішення та доповіді (РД) 24, с. 176
- «Х. проти Німеччини» (*X. v. Germany*), № 7175/75, рішення Комісії від 12 липня 1976 р., Рішення та доповіді (РД) 6, с. 139
- «Х. проти Сполученого Королівства» (*X. v. the United Kingdom*), № 3075/67, рішення Комісії від 19 липня 1968 р., Збірник рішень 28, сс. 94-108

«*X. проти Швейцарії*» (*X. v. Switzerland*), № 9057/80, рішення Комісії від 5 жовтня 1981 р.,
Рішення та доповіді (РД) 26, с. 207

—Ч—

«*Чернецький проти України*» (*Chernetskiy v. Ukraine*), № 44316/07, 8 грудня 2016 р.

—Ш—

«*Шальк і Копф проти Австрії*» (*Schalk and Kopf v. Austria*), № 30141/04, ЄСПЛ 2010

«*Шарпін і Шарпентьє проти Франції*» (*Charin and Charpentier v. France*), № 40183/07, 9 червня
2016 р.

«*Шеффілд та Хоршем проти Сполученого Королівства*» (*Sheffield and Horsham v. the United
Kingdom*), 30 липня 1998 р., *Збірник рішень та ухвал 1998-V*

—Я—

«*Яремівіч проти Польщі*» (*Jaremovicz v. Poland*), № 24023/03, 5 січня 2010 р.